

RAULS ČILAČAVA PORTRETĒ LATVIJU

Voldemārs Hermanis

Rauls Čilačava — Ukrainas vēstnieks Latvijā (2005—2010), LZA goda doktors (2008) — maija sākumā atkal apmeklēja Rīgu. Galvenais notikums šajās dienās bija viņa grāmatas "Pietuvošanās Latvijai" (krievu valodā) atvēršana. Autoru ar savu klātbūtni godināja akadēmiskās saimes locekļi, latviešu literāti un kultūras darbinieki, ukraiņu un gruzīnu diasporas pārstāvji. Dzejnieks, tulkotājs un starpniecālo attiecību speciālists R. Čilačava sniedza interviju, kurā aplūkoja ij kultūru un valodu saskarsmes, ij citu procesu mijiedarbi vienlaikus trijās valstīs — Ukrainā, Latvijā un Gruzijā.

— **Kopš pērn 26. jūnijā atvadījāties no Rīgas, noslēdzās viens jūsu interesantās dzīves posms. Ar ko bija aizpildīts šis starplaiks — pārdomas, rezumējums grāmatā, kāda jauna ceļa aizsākums?**

— Beidzot diplomātisko dienestu Latvijā, priecājos, ka tas notika tik saviļņojošā gaisotnē. Sakārtoju savus papirus un rakstiju grāmatu *Pietuvošanās Latvijai*. Tāpat strādāju ar dzejas izlasi. Atdzejoju dažu latviešu dzejnieku darbus, ko biju sācis jau Latvijā. Sagatavoju diezgan krietnu dzejoļu kopu Gruzijas žurnālam, un tā drīzumā tiks publicēta.

— **Savā radošajā mūžā daudz esat tulkojis no gruzīnu valodas uz ukraiņu un otrādi. Padomju periodā tāda apmaiņa gandrīz visos virzienos notika galvenām kārtām ar krievu valodas starpniecību. Kādā mērā tagad varam runāt par tiešajiem tulkojumiem kā nepārtrauktu procesu?**

— Tas viss nāk ar grūtībām. Pašreiz to vairāk dara entuziasti un valsts atbalsta tikpat kā nav. Kamēr biju Ukrainas valdībā, ar dažādu programmu un projektu palīdzību izdevām samērā daudz grāmatu. Kijevā iznāca lieli Davidiani sējumi, krievu dzejas antoloģijas un daudz kas cits. Klajā nāca arī Ļesjes Ukrainkas un Tarasa Ševčenko dzejas krājumi.

Pēdējos 10–15 gados Gruzijā un Ukrainā, domāju, tāpat arī Latvijā, ienākusi jauna paaudze, kura izaugusi neatkarības apstākļos

un jaunajās reālijās. Tagad starp bijušajām padomju republikām literatūras sakari pēc būtības nepastāv. Kā Gruzijā, tā Ukrainā šodien vairāk tulko Rietumu autorus. Turpināšu to darbu, ko esmu darījis neatkarīgi no saviem amatiem. Tā ir arī mana istā loma.

Paralēli kā zinātnieks esmu centies pētīt ukraiņu un gruzīnu vēsturiskos sakarus. Mana specialitāte ir komparatīvistika, salīdzinošā literatūra, literatūras teorija, gruzīnu un ukraiņu literatūras un kultūras sakari.

— Pirms diviem gadiem Šotas Rustaveli nemirstīgā poēma *Bruņinieks tīģera ādā* Rīgā nāca klajā kā unikāls suvenīrizdevums gruzīnu, latviešu un ukraiņu valodā. Jūs, viens no šī izdevuma patroniem, nodēvējāt šo darbu par “gruzīnu tautas bībeli”. Šķiet, pirms astoņiem gadsimtiem iezīmētais pretstatījums, no vienas puses, cildenais un bruņnieciskais, no otras puses, — kampēju un sīkmanības gars, nav zaudējis savu aktualitāti ne tikai Gruzijā?

— Tās ir mūžīgas tēmas. Darbs ar poēmu ir nemirstīgs, jo tajā aplūkots vispārcilvēcīgais: labā un ļaunā cīņa, draudzība, kārtīguma izjūta, atbalsts cilvēkam grūtā brīdī, uzticība mīlestībā. Protams, šis tas vēstures gaitā arī devalvējas. Vienalga paliek cilvēki, šo augsto ideālu iemiesotāji. Tāpēc arī šodien *Bruņinieka* skartās galvenās tēmas aizvien ir aktuālas.

— Vēstures gaitā ukraiņu kultūrai nācies izturēt dažādus pārbaudījumus. Vēl 19. gadsimtā Ukrainu krievu inteliģence uzskatīja par Krievijas integrālu sastāvdaļu, dēvēja ukraiņus par “mazkrieviem”. Arī Nikolajs Gogolis rakstīja krievu, nevis ukraiņu valodā. Vienlaikus pastāvēja tā dēvētā poļu romantisma ukraiņu skola ar Jūliušu Slovacki priekšgalā. Vai tādas tendences līdz mūsdienām nonākušas tikai kultūras vēstures grāmatās?

— Jautājums par ukraiņu kultūras attīstības ceļiem joprojām ir aktuāls. Viens ir skaidrs — tam jānotiek ukraiņu valodā, uz ukrainiska pamata, balstoties uz ukraiņu tradīcijām un tā tālāk. Tiesa, pastāv arī zināmas bažas atgriezties pie rusifikācijas un atteikties no kādām nacionālām vērtībām. Tāpēc Ukrainai ir tik svarīgi saglabāt visu, ko tai devis neatkarība. Tā ir daudz nacionāla valsts, kurā noteicošā vieta atvēlēta ukraiņu valodai un ukraiņu kultūrai. Domāju, ka attīstība ies šādā virzienā.

Tas, ka Gogolis nenoticēja ukraiņu valodai, protams, ir liels zaudējums. Par to esmu rakstījis jau agrāk. Būtu lieliski, ja viņš būtu

attīstījis ukraiņu literatūru kopā ar Tarasu Ševčenko.

— Bija vai nebija Tarass Ševčenko Rīgā? Savā laikā šo jautājumu uzdevu profesoram, tagad jau netaisnīgam, Anatolijam Nepokupnijam. Viņš atbildēja: “Ļoti iespējams, bet nav pierādīts...”

— Jā, tādu pierādījumu nav. Tas, ka Ševčenko bija Viļņā, ir skaidrs. Tur viņš, piemēram, savas grāmatas parakstījis. Apgalvo, ka Ševčenko savu ceļojumu laikā uz Baltijas jūras rajonu bijis Liepājā, kas parādās arī dienasgrāmatās. Ļesja Ukrainka ir bijusi Rīgā — tas ir neapstrīdams fakts.

— Rauls Čiļācava — Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktors, Latvijas neoficiālais vēstnieks Ukrainā un Gruzijā, kā tas teikts dažās jums veltītās uzrunās Rīgā. Ko vēl esat iecerējis paveikt, lai uzturētu mūsu savstarpējos kontaktus akadēmiskajā, universitāšu koptajā vidē?

— Domāju, ka bez tulkojumiem nodarbošos arī ar pētniecisko darbu. Kā starpnacionālo attiecību speciālistam man interesanti izsekot, kā mūsu tautu attiecības attīstījušās agrākajos periodos. Dzīvojot Rīgā, noskaidroju, ka viens no lielākajiem gruzīnu 19. gadsimta dzejniekiem romantiķiem Grigols Orbeliani savu trimdas laiku aizvadījis Baltijā. Viņš bija cēlies no kņaziem, 1832. gadā Gruzijā bija savvērestība pret carisko okupāciju. Sākumā gan likās, ka Gruzija brīvprātīgi pievienojusies Krievijai. Taču Krievija 30 gadu laikā paspēja visu pakļaut, aizliegt arī valodu, valsti pārdēvēja. No kartes izzuda vārds “Gruzija”, jo bija Tiflisa un Kutaisi guberņas. Vietējā inteliģence to uztvēra ļoti sāpīgi. Radās pret caru vērsta augstākās muižniecības šazvērestība. Tajā piedalījās arī Aleksandrs Čavčavadze, Gribojedovs un citi.

Orbeliani, kā rakstīja, ticis nosūtīts uz Poliju. Taču izrādījās, viņš nonācis Rīgā un Vendenas (Cēsu) cietoksnī, kur uzrakstījis savus hrestomātiskos darbus. Jaunajā grāmatā par to rakstu garāmejojot. Man gribētos pie šīs vēsturiskās lappuses atgriezties ne vairs kā

publicistam, bet kā zinātniekam, izpētīt faktus, dokumentus. Tāpat zināms, ka Gruzijā bija latvieši. Protams, tā bija specifiska publika — viņi pārstāvēja padomju varu, jo bija čekisti. Neslēpšu, ka mani vispirms interesē literatūras sakari — ko no gruzīniem pirmo tulkoja latviešu valodā un kuru no latviešiem — gruzīniski.

— **Zinu, ka šoreiz Rīgā esat ticis ar dzejniekiem Knutu Skujenieku un Imantu Auziņu, lai runātu par vēl kādu lielāku kopdarbu.**

— Pats galvenais, ko vēlētos izdarīt pašreizējā posmā — atdzīvināt literatūras procesu, savest kopā mūsu literātus un pašā sākumā izlaist ne pārāk apjomīgu dzejas antoloģiju. Tādu, kurā būtu paši labākie latviešu un gruzīnu poēzijas pārstāvji. Tā būs latviešu dzejas antoloģija Gruzijā un otrādi. Par to nesen runāju Gruzijā, par to man bija saruna arī ar latviešu kolēģiem. Ceru, ka tādu grāmatu ar attiecīgiem komentāriem dabūšu gatavu. Tas arī būtu viens no pirmajiem reālajiem soļiem, ko es veiktu kā Latvijas akadēmijas goda doktors.

— **Atgriezīsimies Ukrainā, tieši no turienes arī šoreiz ieradāties Rīgā. Esat daudz rakstījis par Ivanu Franko, Tarasu Ševčenko un citiem ukraiņu literātiem. Kas būs turpinājumā?**

— Mana atbilde — jau gatava grāmata. Tā ir latviešu dzejnieku darbu antoloģija ukraiņu valodā ar manu priekšvārdu. Tās tapšanā daudz palīdzēja mana dzīvesbiedre Ija.

2000. gadā biju sagatavojis samērā nelielu antoloģiju, ietverot tajā 55 ukraiņu dzejniekus. Ar paralēliem tekstiem ukraiņu un gruzīnu valodā. Tagad esmu salicis kopā simt ukraiņu dzejniekus paša atdzejojumā. Izdošanai gatavas ir vairāk nekā 20 tūkstoši dzejas rindas. Visai ietilpīgs darbs. Pašreiz tas atduras pie izdevējiem. Zināms, ka pēc dzeju grāmatām nav liela pieprasījuma un kuram gan ir vēlēšanās *a priori* izdot ko riskantu, kas var nedot peļņu. Tomēr nevar nenovērtēt darba metodoloģisko nozīmi, kādu iegūtu šāds izdevums.

— **Nevaru neuzdot jautājumu par valodām krietni plašākā kontekstā. Kā jūtas ukraiņu valoda divu vēl lielāku — krievu un angļu — valodu ielenkumā? Kādā mērā to aizstāv valsts, zinātne, inteligence?**

— Valsts līmenī ukraiņu valodu Ukrainā aizstāv Konstitūcija. Tā ir valsts valoda, tas ir skaidri pateikts pamatlikuma 10. pantā. Ukraiņu valoda — tā ir valoda valsts lietu kārtošanai un pielietojumam diendienā. Praksē gan ir mazliet savādāk. Krievu valoda Ukrainā ir plaši izplatīta sadzīves līmenī, pat pārlieku. Ir vairāki apgabali, kur augstākās pašpārvaldes līmenī šo jautājumu pastāvīgi cilā. Cenšas panākt, lai krievu valoda saņemtu otras valsts valodas statusu. Tas kā negrozāms princips tiek ierakstīts prokrievisko deputātu vēlēšanu programmās. Tā tas bija arī prezidentam Viktoram Janukovičam, kandidējot uz šo amatu. Šādu prasību apsveic noteikta elektorāta daļa. Nonākot pie varas, tādi politiķi no sākotnējā uzstādījuma nedaudz atkāpjas. Viņi saprot, ka šāda pāreja Ukrainā izraisītu lielu neapmierinātību. Vispirms jau inteligencē, izglītotos cilvēkos.

Daži izsakās, ka Ukrainā vajadzīgs aizstāvēt krievu valodu. Divdesmit gadu profesionāli nodarbojies ar šo jautājumu, redzu: krievu valodai Ukrainā nekāda aizstāvība nav nepieciešama. Ir teātri krievu valodā, šī valoda brīvi attīstās mediju telpā, kur reizēm ukraiņu izdevumi pat mazāk pamanāmi. Pašreizējā situācijā drīzāk ir aizstāvama ukraiņu valoda, kura ne vienmēr un visur iegūst skanējumu, kādu tā kā valsts valoda ir pelnījusi.

— **Kādā valodā valstī ienāk jūsu minētā grāmatu plūsma no Rietumiem? Kā izskatās grāmatu tirgus Ukrainā valodu, žanru, literatūras kvalitātes griezumā?**

— Runa nav par vienas, teiksim, angļu valodas milzīgu pārsvaru. Mēs — kā ukraiņi, tā gruzīni — tagad vairāk tulkojam Rietumu autorus. Tur ir gan angļu un amerikāņu, gan franču un vācu, gan citu tautu autoru darbi, protams, arī oriģinālvārdos. Tas tāpēc, ka

ilgus gadus šī pasaule bija vai nu slēgta, vai arī pieejama tikai dozēti.

Padomju laikā vienalga bija kaut kāda politika, protams, brāļīgās savienības rāmjos. Vajadzēja to un to pārtulkot. Bija kaut kādi jubilejas datumi, uz kuriem noteikti gatavoja īpašus izdevumus. Tagad tas vairs nav saistoši. Arī mani savā laikā nosūtīja uz Kijevu apgūt ukraiņu valodu. Tagad visi metušies mācīties angļu valodu, daudzi to arī zina. Vienlaikus vērojam ļoti izteiktu deprofesionālismu, nav cenzūras, bet nav arī literāro redaktoru. Tāpēc tulko un izdod visu, kas kādam iepatikas.

Šodien Ukrainā nav tādas kritikas, kas izvērtētu visu literatūras procesu un izdarītu secinājumus. Līdzīgā mērā sacītais attiecas uz Gruziju. Grāmatas iznāk Harkovā, Ivanofrankovskā, Ļvovā, Odesā, Simferopolē. Tirāžas nelielas, un grāmatas kaut kur pazūd. Reti ir tie gadījumi, kad kāda grāmata izpelnās sabiedrības uzmanību valsts mērogā.

— **Reti, bet varbūt tomēr...**

— Nesen, piemēram, Ukrainā iznākusi pazīstamās dzejnieces Linas Kostenko grāmata *Ukraiņu trakā piezīmes (Zapysky ukrainskoho sumoshedshoho)*. Tas ir tāds gogoliskas satīras (*Zapyski sumoshedshoho*) mūsdienu variants. Romāns rakstīts 35 gadus veca datoru programmista vārdā, kurš, internetā rakdamies un televīziju skatīdamies, vēro Ukrainā un pasaulē notiekošo. Tur tāds negativisma koncentrāts, ka, liekas, nonākam trakonamā. Ukrainā šī grāmata kļuva par *bestselleru*, bijuši jau vairāki izdevumi.

Tāpat nesen iznāca romāns par ukraiņu sacelšanās vadoni 1919. gadā. Agrāk šos cīnītājus pieminēja vienīgi garāmejojot kā nacionālistus. Romānu *Melnais krauklis* uzrakstījis mūsdienu ukraiņu rakstnieks Vasilijs Škļars, tam ir liela rezonanse, autoram piešķīra Tarasa Ševčenko prēmiju. Zem prēmiju komitejas lēmuma vajadzēja arī prezidenta Janukoviča parakstu. Pirms tam autors bija sniedzis asu paziņojumu. Proti, kamēr izglītības ministra postenī būs Dmitrijs

Tabačņiks, kurš, pēc viņa domām, izglītībā piekopj antiukrainisku politiku, tikmēr viņš šo prēmiju nevēlas saņemt. Tauta izlēma savākt visu šo summu — 250 tūkstošus grivnu — un piešķirt to autoram kā tautas prēmiju. Vēl vairāk: Ukrainā sāka vākt naudu šīs grāmatas ekranizācijai. Tā vai citādi, bet literatūras process tika atdzīvīnāts.

— **Kādā attiecībā Ukrainā ir grāmatas krievu un angļu valodā?**

— Neapšaubāmi, vairāk ir krievu valodā. Daudz ir grāmatu, kas ievestas no Krievijas. Paši vairāk izdod ukraiņu valodā, bet ne tirāžas ziņā. Mācību grāmatas — tās ir ukraiņu valodā.

— **Īpašs grāmatu žanrs ir atmiņas, dienasgrāmatas, memuārliteratūra. Pietiek atcerēties amerikāņu diplomātu Džordžu Kennanu, kurš ne vien restaurējis laikmeta kopainu, bet arī spilgti portretējis, piemēram, Staļinu Kremli 1952. gada vasarā. Vai gruzīni gaida pilnu memuāru komplektu no Eduarda Ševardnadzes?**

— Domāju, ka gruzīni no Ševardnadzes vairs neko negaida. Cik zinu, viņš kaut ko jau ir uzrakstījis un izdevis. Pieļauju, ka varbūt vēl kādam ir interese par ko vairāk. Šodien grūti izvērtēt Ševardnadzi, kas Gruzijai ir ne visai ērta persona. Tiesa, savā laikā līdzās M. Gorbačovam kā PSRS ārlietu ministrs bija ļoti redzama figūra, svarīgu tikšanos dalībnieks. Atmiņas — tā vienmēr ir subjektīva lieta. Manuprāt, Ševardnadzi vairāk izdod Rietumos, nekā Gruzijā.

— **Jūs uzrakstījāt grāmatu par Latviju, kuru tuvplānā iepazīnāt nepilnus piecus gadus. Vai, ieņemot augsto vēstnieka posteni, sadūrāties ar parasto dilemma — ko rakstīt un ko noklusēt no tik īsas laika distances? Tā vaicājot, es nedomāju par literatūras procesu un gluži neformālām saskarsmēm.**

— Piekritu, jo principā cenšos runāt, ievērojot laika distanci. Starp citu, jau 30. gados bija tāda tendence, ka rakstniekam mazliet it kā jāattālinās no laikmeta, lai uz to palūkoties citām acīm. Par šo vēsturisko

distanci izraisījās vesela diskusija, kurā piedalījās, piemēram, vairāku romānu autors (*Dionisa smaidis, Mēness nolaušanās* u.c.) akadēmiķis Konstantīns Gamsahurdia. Mana grāmata tika rakstīta, tā teikt, uz karstām pēdām. Tā ir subjektīva, personiska. To rakstījis dzejnieks, kurš uz lietām raugās mazliet savādāk nekā politiķis. Mani vērtējumi, mani uzskati var arī nesakrist ar oficiāliem paziņojumiem un tamlīdzīgi.

Centos iepazīt šo zemi, tās tradīcijas, kas manā situācijā nemaz nav tik vienkārši. Tam nepietika arī laika. Kad man bija komandējumi, vienmēr centos uzzināt vēl ko papildus. Ceru, ka vēl izveidošu paplašinātu izdevumu, kurā varēšu pateikt kaut ko izvērstāk, analītiskāk.

— **Portretējot valsti un sabiedrību kultūras dimensijās, neiztikt arī bez politikas un politiķu klātbūtnes. Kādi bija tie atlases principi, jūsu grāmatā iekļūstot, teiksim, bijušajam premjeram Valdim Birkavam un eiroparlamentārietei Inesei Vaiderei?**

— Man bija interesanti sekot, kāda ir

Latvijas politiķu un sabiedrības attieksme pret to, kas noticis pēdējos divdesmit gados. Uzrunāju vēl vairāk cilvēku, ne visi atsaucās. Daži sacīja tā: ko es domāju, nevēlos rakstīt, bet ko es nedomāju — arī nav vērts vēstīt. Taču arī tie, kas atbildēja, ir interesanti cilvēki — paši bijuši pie varas, literāti, uzņēmēji. Līdz ar to grāmatā esmu kā intervētais, tā interviju subjekts. Nevarēju apiet arī Gruziju, kas manā dzīvē vienmēr ir klāt. Tā šī grāmata iznāca ne vien par Latviju, bet arī par Gruziju un Ukrainu, kā pārdomas par visu, kas šajā laikā noticis. Arī par karu Gruzijā 2008. gada vasarā un par ukraiņu diasporu Latvijā.

Tajā skaitā pārdomas par diplomātijas mākslu, kas man pašam bija “jauns žanrs”. Žēl, ka valsts — te nerunāju par kādu konkrētu starptautisku subjektu — tērē tik milzīgu naudu diplomātiem un diplomātijai, no kā atdeve pavisam neliela. Pasaulē ir tikai dažas valstis, kas šajā jomā pieņem lēmumus, pārējās to vien dara, kā tos izpilda (*smejas*).

— **Kā noprotu, Latvija būs klāt arī jūsu turpmākajā dzīvē?**

— Noteikti. Praktiski savu radošo dzīvi esmu nodzīvojis ārpus Gruzijas, palikdams gruzīns un juzdamies kā savas etniski vēsturiskās dzimtenes daliņa. Sakari ar to nekad nav pārtrūkuši. Kur vien nonāku, cenšos iepazīt tautu un tās kultūru.

Latvija man vēl svaigā atmiņā, tā nav iepazīta tiktāl, cik to vēlētos. Ukrainā un Gruzijā pastāvīgi atsaucas uz Baltijas valstu pieredzi. Un gandrīz pastāvīgi kāds no opozīcijas lec kājās, lai pateiktu, lūk, viņi nav izdarījuši to, bet pieļāvuši to un to. Katram savi argumenti.

Kad atgriezos Ukrainā, mani bieži aicināja uzstāties radio. Dažādos kanālos esmu atkārtojis vienu un to pašu: Latvija

ir atrisinājusi savus galvenos jautājumus. Runa ir par politisko piederību un nacionālo drošību. Tās ir pamatlīetas, kas nav panāktas nedz Ukrainā, nedz Gruzijā. Neapgalvoju, ka Eiropas Savienība ir paradīzes stūrītis, kur nav birokrātijas un valda ideāla kārtība. Taču visu var novērtēt salīdzinājumā. Kāpēc arī mums — Ukrainai un Gruzijai — nebūt savienībā, kur 27 locekļi, tajā skaitā tādas lielas valstis kā Vācija, Francija, Itālija, Spānija kopīgi risina savus jautājumus, kur visi ir pasargāti no tādas vai citādas patvaļas.

Diemžēl šodien Ukraina pati nezina, ko īsti grib, bet Gruzijai lielas problēmas ar to vien, ka prāva tās teritorijas daļa ir okupēta. Pieļauju gan, ka Ukrainas sabiedrības apzinīgā daļa domā par Eiropu, par sadarbību ar šīm valstīm un par līdzdalību *NATO*.